

Teatr w edukacji: teoria i polska praktyka

Alicja Jaskulska
Aldona Żejmo-Kudelska

Teatr w Edukacji: teoria i polska praktyka

"Uczestnictwo w dramie może stać się dla niejednego człowieka jedyną możliwością bycia w czyjejs tragedii, bo w życiu rzadko i niechętnie decydujemy się na takie uczestnictwo. Po powrocie do własnej rzeczywistości zaczyna się lepiej rozumieć swój własny los i los ludzki w ogóle. Jak jest i jak jeszcze może być." (Pankowska K.: 2000, s.211)

W poniższym artykule spróbujemy przybliżyć w jaki sposób Teatr w Edukacji (TIE), zawierający zarówno elementy teatralne jak i dramowe, umożliwia młodzieży wielowymiarowe uczenie się, poprzez kontakt z angażującą emocjonalnie historią.

Charakter programów TIE

Fundamentalną ideą, leżącą u podstaw TIE jest demokratyzacja i interaktywność teatru. Uczestnik programu jest równorzędnym partnerem aktorów-nauczycieli - nosi w sobie wiedzę i umiejętności, które czynią go ekspertem w zakresie poruszanej tematyki. Teatr w Edukacji zrywa nie tylko z klasycznym podziałem na widzów i aktorów, ale także z tradycyjnym dydaktyzmem oraz dawaniem rad, recept i gotowych rozwiązań. "The purpose of the theatre in education programme is not to provide or teach simple solutions to the issues but to provide safe and structured environments for teachers and students to discuss these issues and find the answers relevant and suitable in their own contexts. The programme will allow students to think about, reflect on and talk about their own stories by investigating the story of someone else. This distancing process provides the necessary protection for students to both think and feel deeply about the issue but to do so in a protected manner." (O'Connor P., O'Connor B., Welsh-Morris M.: 2006, s. 4).

Programy TIE adresowane są zwykle do dużych grup odbiorców (ok. 30 - 100 osób) i odnoszą się do obszaru edukacji, wychowania i profilaktyki.

Szczególnie duże zaangażowanie podczas tworzenia i realizacji TIE, wymagane jest od członków grupy teatralnej - tzw. nauczycieli-aktorów, którzy powinni mieć przygotowanie zarówno aktorskie jak i pedagogiczne.

Budowanie programu TIE oznacza znacznie więcej niż jedynie tworzenie przedstawienia teatralnego. Nauczyciele - aktorzy powinni nie tylko dogłębnie zapoznać się z podejmowanym tematem, ale także zrozumieć działanie teatru jako medium edukacyjnego. W pracy z uczestnikami niezwykle istotne są nie tylko umiejętności aktorskie prowadzących, ale także ich wiedza merytoryczna i ich zdolności pedagogiczne. (Depta M.: 2004)

Jeden z pierwszych programów TIE pojawił się w Polsce w 2004 roku. Profesor John Somers z Uniwersytetu w Exeter umożliwił grupie osób uczestniczących w jego warsztatach przeniesienie na grunt polski brytyjskiego programu "On the Edge". Program poświęcony był tematyce zdrowia psychicznego młodzieży i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób chorych psychicznie. W Polsce prowadzony był pod nazwą "Na krawędzi" i obejmował:

- warsztaty Teatru w Edukacji dla grup młodzieży, na które składały się: compound stimulus, spektakl, hot-seating,
- mini-wykład,
- warsztaty dramy,
- materiały edukacyjne dla uczniów i nauczycieli,
- scenariusze lekcji dla nauczycieli,
- seminaria dla nauczycieli,
- strona www z poradami psychologa,
- kartki pocztowe "Podaj rękę",
- happeningi dotyczące zdrowia psychicznego.

Tym samym struktura "Na krawędzi" była zgodna z zasadami budowy TIE, który nie jest pojedynczym spektaklem czy wydarzeniem artystycznym, ale starannie zaprojektowanym programem.

Ze względu na złożoną strukturę, programy TIE mają charakter interdyscyplinarny i wymagają współpracy ekspertów z różnych dziedzin. Ostateczna wersja "Na krawędzi" była efektem kooperacji zespołu specjalistów z zakresu dramy stosowanej, profilaktyki, promocji zdrowia psychicznego, psychiatrii i psychoterapii. Program objęty został patronatem Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie.

TIE - teatr zaangażowany społecznie

Celem ogólnym TIE jest prezentacja istotnego społecznie tematu w taki sposób by wzbudzić refleksje uczestników i poszerzyć ich wiedzę. Często dodatkowym celem jest zmiana postaw i zachowań w zakresie poruszanej problematyki.

Mocną stroną programów TIE jest możliwość poruszania niezwykle trudnych kwestii, które potencjalnie mogą bezpośrednio odnosić się do doświadczeń życiowych uczestników (nadużycia, przemoc domowa, choroby psychiczne etc.), gwarantując jednocześnie swoistą ochronę.

Peter O'Connor twórca TIE z Nowej Zelandii w swoich programach proponuje koncepcję podwójnej ochrony (double frame). Trudną tematykę porusza posługując się metaforą (np. metaforą dla problemu samobójstw młodzieży jest ucieczka/zniknięcie młodej dziewczyny) i dodatkowo wprowadza do programu konwencję gry i symulacji podczas części warsztatowej (w programie dotyczącym przemocy domowej uczniowie stają się graczami, którzy poprzez rozwiązywanie problemów starają się odczytać ukryte hasło).

Peter O'Connor zwraca uwagę na jeszcze jedną niezwykle ważną właściwość modelu TIE - poprzez spektakl i pracę warsztatową aktorzy-nauczyciele prezentują i „wprowadzają do obiegu” język, którym mówią o danym problemie. Uczestnik otrzymuje swoistą siatkę pojęciową dla zjawisk częstokroć trudnych i „nienazywalnych”. Dodatkowo nowe pojęcia/nazwy pojawiają się w kontekście emocji, które są komunikowane, co porządkuje sposób mówienia i myślenia o danych zjawiskach czy problemach. (por. O'Connor P., O'Connor B., Welsh-Morris M.: 2006)

Program "Na krawędzi" dotyczył tematyki zdrowia psychicznego; odnosił się do jego promocji i ochrony a także przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób chorych psychicznie. Była to tematyka zupełnie nowatorska wśród działań adresowanych do młodzieży szkolnej w roku 2004 i bez wątpienia poruszająca. Program zapoznawał uczestników z nowymi pojęciami, wprowadzał nowy język i promował określony sposób myślenia o zaburzeniach zdrowia psychicznego. Nauczyciele-aktorzy zarówno w spektaklu i warsztatach burzyli stereotypowe postrzeganie zarówno osób chorych psychicznie jak i profesji związanych z pomocą tym osobom (psycholog, psychoterapeuta, pedagog, psychiatra).

Poruszająca historia - spektakl

Twórcy programu "Na krawędzi" w 35- minutowym spektaklu opowiedzieli historię 17- letniego Tomka, ucznia liceum. Widzowie spotykają Tomka w momencie wystąpienia u niego pierwszych objawów choroby psychicznej. Oglądają jak rozmawia ze swoją dziewczyną, kolegami z klasy, rodzicami a także z jedną z nauczycielek, widzą jak jego najbliższe otoczenie reaguje na zmiany w jego zachowaniu. Widzą go także samego w pokoju, gdy zmagają się z halucynacjami i głosami, które tylko on może usłyszeć. Widzą bezradność przyjaciół chłopca wobec jego zmieniającego się zachowania. (por. Depta. M., Żejmo-Kudelska A.: 2005)

W trakcie przedstawienia młodzież żywo reagowała na prezentowane sytuacje i chętnie angażowała się w późniejsze warsztaty odnoszące się do historii Tomka. W ewaluacji programu 60% badanej młodzieży wskazała spektakl jako najbardziej atrakcyjny element zajęć. Można więc stwierdzić że historia Tomka spełniła kryteria efektywnych spektakli TIE. Historia była sugestywna, wiarygodna i zgodna z doświadczeniem młodzieży - dzięki temu angażowała emocje widzów i umożliwiała im zidentyfikowanie się z bohaterem.

Poszukiwanie alternatyw - warsztat

Angażujący emocjonalnie spektakl i przedstawiona w nim historia mają za zadanie pobudzić uczestników do analizowania motywów głównego bohatera, jego decyzji i ich konsekwencji. W "Na krawędzi" przedstawienie teatralne jest jedynie wstępem do rozpoczęcia zajęć warsztatowych, w trakcie których uczestnicy wraz z prowadzącymi wspólnie starają się odpowiedzieć na pytania: co czuje osoba chora? co przeżywają jej najbliżsi? W celu pogłębienia rozumienia osób i sytuacji uczestnicy mają możliwość zadawania pytań bohaterom spektaklu. Używana tu technika "gorącego krzesła" umożliwia rozmowę z aktorami-nauczycielami pozostającymi w roli. (por. Depta. M., Żejmo-Kudelska A.: 2005)

Z punktu widzenia celów edukacyjnych, profilaktycznych i wychowawczych niezwykle istotny jest ten etap pracy uczestników, w którym poszukują i rozwijają alternatywy i konstruktywne działania by uniknąć kryzysu lub pomóc bohaterowi w sytuacji opresji. „Dzięki temu uczestnicy mogą zyskać nowe doświadczenia, nowe umiejętności, realnie próbować odnaleźć się/ przemyśleć/ działać w fikcyjnej, bezpiecznej w gruncie rzeczy sytuacji." (Depta M.: 2004, s. 21).

Podczas warsztatów "Na krawędzi" uczestnicy generują alternatywne konstruktywne rozwiązania, które mają realnie poprawić sytuację Tomka i udzielić wsparcia jego otoczeniu. Najczęściej wybieranym przez młodzież rozwiązaniem było budowanie wokół Tomka społecznej sieci wsparcia polegającej na współpracy rodziny, szkoły, przyjaciół, specjalistów z zakresu zdrowia psychicznego.

Pozytywna profilaktyka (ang. psychological resilience)

TIE wpisuje się w koncepcję pozytywnej profilaktyki, która promuje rozwijanie tzw. czynników chroniących czyli zasobów psychologicznych młodzieży. Dr Krzysztof Ostaszewski tak pisze o programach mieszczących się w tej koncepcji: "Są to działania ukierunkowane na rozwijanie mocnych stron i zasobów, dzięki którym młody człowiek staje się bardziej odporny na działania czynników ryzyka, a co za tym idzie bardziej przygotowany do życia w świecie różnych zagrożeń." (Ostaszewski K.: 2006, s. 1) Autor czynniki chroniące definiuje poprzez kluczowe aspekty pozytywnego rozwoju dzieci i młodzieży takie jak np. rozwijanie kompetencji społecznych, poznawczych i emocjonalnych, umacnianie norm i zachowań prospołecznych, kształtowanie pozytywnej identyfikacji. Powyższe aspekty stymulując rozwój młodzieży, chronią ją jednocześnie przed angażowaniem się w zachowania problemowe.

Można zatem stwierdzić, że programy TIE bezpośrednio rozwijają zasoby indywidualne młodych ludzi kształtując przede wszystkim ich umiejętność podejmowania odpowiedzialnych decyzji, poczucie własnej skuteczności i mechanizmy samokontroli.

Ewaluacja TIE na przykładzie programu "Na krawędzi"

Program "Na Krawędzi" prowadzony był z grupami młodzieży w wieku od 16 do 25 lat. Ewaluację "Na krawędzi" prowadził dr Krzysztof Ostaszewski z Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie (dotyczyła percepcji metody Teatru w Edukacji) oraz mgr Alicja Jaskulska (dotyczyła skuteczności metody Teatru w Edukacji). W obu przypadkach zastosowanym narzędziem badawczym była anonimowa ankieta, wypełniana przez młodzież i jej opiekunów bezpośrednio po zakończeniu warsztatów. Ankiety składały się z pytań dotyczących ogólnej oceny programu oraz oceny jego poszczególnych elementów - przedstawienia, warsztatów dramy, części informacyjnej.

Dr Krzysztof Ostaszewski analizie poddał ankiety wypełnione przez 132 osoby w wieku 16-18 lat oraz 12 ankiet nauczycieli. Program był oceniany na skali od 1 (bardzo słaby) do 5 (bardzo dobry). Średnia ocen dla całej grupy wyniosła 4,5. Wartością najczęściej wybieraną było 5. Jako najbardziej wartościowe elementy programu młodzież wskazywała: przedstawienie - 60%, warsztaty dramowe - 50% oraz stymulatory - 43%. Można więc powiedzieć, że główne elementy programu postrzegane były jako atrakcyjne i zostały ocenione bardzo wysoko. Jako najmniej wartościowe uczestnicy wybierali prezentację dot. zaburzeń zdrowia psychicznego (mini wykład) - 28% i podsumowanie - 16%. Pojawiły się także ciekawe różnice w wyborach nauczycieli i uczniów: młodzież częściej jako wartościową oceniała prezentację informacyjną dotyczącą problemów zdrowia psychicznego (28%) w porównaniu z grupą opiekunów (10%). Opiekunowie natomiast zdecydowanie częściej niż młodzież jako wartościową wybierali technikę „gorącego krzesła” - 60% wyborów nauczycieli do 33% wskazań uczniów.

W badaniach Alicji Jaskulskiej dotyczących skuteczności metody Teatru w Edukacji udział wzięły 120 osoby w wieku 14-18 lat. Na podstawie wyników ewaluacji możemy powiedzieć że:

89% badanych uczniów oceniło program „Na krawędzi” jako potrzebny i użyteczny,

72% uczniów udzielając odpowiedzi na pytania odnośnie powodu pozytywnej oceny programu, wskazało na jego wysoką wartość profilaktyczną, edukacyjną, informacyjną i ogólnorozwojową. Młodzież w ankietach ewaluacyjnych pisała na przykład: „Ciekawe zajęcia, dużo się dowiedziałem”, „Pomagają poznać problemy ludzi”, „Mówią jak radzić sobie z problemami”, „Uświadamiają, że czasem nie chcemy dostrzec problemów bliskich”, „Przekonują, że trzeba pomagać”, „Są bardzo potrzebne, bo skłaniają do refleksji”, „Warsztaty były porażające - dały mi dużo do myślenia”, „Przekonują, że trzeba się interesować ludźmi wokół”, „Warsztaty docierają do młodzieży i myślę, że przydadzą się w przyszłości”, „(...) pokazują jak wiele zależy od naszej pomocy 63% badanych osób wymieniło metodę Teatru w Edukacji jako najlepszą formę działań profilaktycznych skierowanych do młodzieży.

Możemy zatem podsumować, że TIE pozwala na bezpieczne poruszanie trudnych tematów w sposób, który jest dla młodzieży atrakcyjny. Wykorzystując element przedstawienia możemy zaprezentować konkretną a jednocześnie uniwersalną i wiarygodną historię, osadzić bohaterów w realiach życiowych, pokazać ich problemy, a potem wspólnie z uczestnikami poszukiwać rozwiązań. Formuła ta - oddająca sprawczość w ręce młodych ludzi, umożliwia im podejmowanie decyzji i wzięcie za nie odpowiedzialności powoduje, że programy te są głębiej przez uczestników przeżywane, a w konsekwencji - lepiej rozumiane.

Źródła:

Depta Maria: Wykorzystanie metody TIE w edukacji w zakresie praw człowieka, niepublikowana praca magisterska, obroniona w IPSiR UW, w 2004r.

Depta Maria, Żejmo - Kudelska Aldona: Projekt „Na krawędzi” w: Remedium, nr 11/12, 2005r., s. 40-41

O'Connor Peter, O'Connor Briar, Welsh-Morris Marlane: Making the Everyday Extraordinary: A Theatre in Education Project to Prevent Child Abuse Neglect and Family Violence, published in: [Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance](#), Volume 11, Issue 2 June 2006, pages 235 - 245

Ostaszewski Krzysztof: Pozytywna profilaktyka w: Świat Problemów, Numer: 3/158, 2006r.

Pankowska Krystyna: Pedagogika dramy. Teoria i Praktyka, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, 2000r.